

„SCHABSEL I CO.“ KAO ZAKUPNICI STAKLANE NA ZAGREBAČKOM KAPTOLSKOM POSJEDU VARAŽDINSKE TOPLICE GOD. 1784—1786.

1. Počeci staklarske proizvodnje u Hrvatskoj

Staklarska proizvodnja Hrvatske i Slavonije¹ ima za sobom lijepu i dugu tradiciju. Prva staklana osnovana je u Hrvatskoj u Gorskom kotaru u mjestu Crni Lug² nedaleko Delnica početkom XVIII st., dok su prve slavonske staklane proradile tek krajem istoga stoljeća.

Vlasnik staklane u Crnom Lugu bio je Španjolac, don Ramon de Villana Perlas markiz de Rialp. On je kao privrženik austrijskog vladara Karla VI došao iz Španije u Beč, gdje je bio postavljen na čelo novoosnovanog „Španjolskog državnog sekretarijata“³.

Uživajući vladarevo neograničeno povjerenje, Perlas de Rialp bio je uklopljen i u jedan od tolikih vladarevih političkih planova, nakon čijeg ispunjenja je postao vlasnikom imanja u Hrvatskoj. Karlo VI je naime namjeravao preseliti sinove Franje Rákoczija u Južnu Italiju u Abruzze na Rialpove posjede, pa je za uzvrat spomenutom nudio u zamjenu dio konfisciranih zrinsko-frankopanskih posjeda u Gorskoj kotaru. Karlo je na taj način želio bezbolno eliminirati obitelj čije je prisustvo u Ugarskoj za njega predstavljalo stalnu opasnost.

Pregovori između vladara i Rialpa započeti su god. 1720, i povoljno dovršeni 1724. Markiz je pristao na zamjenu, dobivši na taj način vladarevom darovnicom za sebe i svoje nasljednike Ozalj, Broc

¹ Taube Friedrich Wilhelm, *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slawonien und des Herzogthumes Syrmien*, Leipzig, 1777; Despot Miroslava, *Staklana Zvečevo, njen postanak i razvoj*. Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, Beograd, 1952, str. 99—109, i disertacija u rukopisu: *Osredek, njegov postanak i razvoj*.

² O toj staklani postoji zanimljiv materijal u skupini ozaljskih dokumenata u Državnom arhivu u Zagrebu, „Arcis Ozalj“ Fasc. III.

³ Schmid Oskar, *Marques Rialp und das spanische Staatssekretariat in Wien*. *Historische Blätter*, Wien 1937, H., 7., str. 52—60; Despot Miroslava, *Staklana „Perlasdorf“ i njen vlasnik markiz Perlas de Rialp*. U štampi, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb.

na Kupi i Grobnik. Upravu njihovu povjerio je Španjolac Giovanni Stefanu Benzoniju⁴, čovjeku koji je iz Beča obavljao u njegovo ime i sve ostale poslove, prvenstveno upravu dobara u Austriji i Hrvatskoj, i sve pregovore s obzirom na rad i poslovanje u budućoj staklani u Crnome Lugu.

Rad je u staklani započeo ljeta 1728., u njoj su radili češki staklari, izrađujući staklene ploče, boce i manje količine finog brušenog stakla. Za taj posao najmljen je iz Češke poseban stručnjak, vrstan staklar-brusač. Izrađene gotove predmete, poglavito staklene ploče, prodavali su u južnu Italiju, gdje je Rialp iz ranijih dana imao mnogo prijateljskih i poslovnih veza.

Rad je u staklani započeo ljeti 1728., u njoj su radili češki stak-financijskih razloga, i to između 1735 i 1736.

Druga staklana osnovana je trideset godina kasnije, također u Gorskom kotaru, u Sušici nedaleko od Ravne Gore. Vlasnik je tu bio Čeh, imenom Franjo Holub. Došao je u Hrvatsku s ostalim češkim doseljenicima, koji su nakon sedmogodišnjeg rata, zbog gladi, napustili domovinu, naselivši neke krajeve u Gorskom kotaru.

Staklana je proradila između god. 1764—5, njen vlasnik je najprije naišao na žestok otpor kod domaćeg življa, koji mu je svakom prilikom otežavao rad na izgradnji zgrada, a kasnije ometao i rad u staklani. Svladavši napokon te prvobitne teškoće, osposobi Holub poduzeće najprije uz financijsku pomoć „Temišvarске kompanije”⁵, kasnije uz pomoć ljubljanskog trgovca Friedricha Weitenhillera⁶. S Weitenhillerom je Holub sklopio ugovor⁷, prema kojem se uz ostalo obavezao na izradu kvalitetne staklene robe. Holub međutim nije ispunjavao obaveze, što zaključujemo prema sačuvanoj dokumentarnoj građi⁸, u kojoj je izrijeком napomenuto da Holub često izrađuje „pre-teške i nečiste staklene ploče”, a ni ostali predmeti, čaše, boce i drugo nisu bili najkvalitetniji. Zbog staklenih ploča je nastao sukob, i Weitenhiller istupa iz posla, no kako je doskora umro, preuzima njegove poslovne veze i obaveze njegov preživeli brat Josip Caspar, tražeći krajem 1773. ispunjavanje ranijih Holubovih obaveza. Nastali spor nije ni tada bio riješen, jer se Holub naprosto oglušio na sve prijetnje.

U staklani je rad bio nastavljen s nesmanjenim tempom, te je njeno poslovanje produženo sve do prvih decenija XIX st., kada je rad konačno prestao.

⁴ Benzon Giovanni Stefano (1690—1749) član obitelji koja je sredinom XVII stoljeća doselila iz Cremona na Rijeku, gdje je i Benzon neko vrijeme živio.

⁵ Bičanić Rudolf. Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750—1860). Zagreb 1951, str. 240; Hofman L. Iz prošlosti „rackogrčke” trgovačke kompanije. Glasnik Istoriskog društva u Novome Sadu, 1931 knj. IV., sv. 1; Popović V., Privilegija Marije Terezije Temišvarskoj „rackogrčkoj” trgovačkoj kompaniji 1773. Glasnik Istoriskog društva u Novome Sadu, 1931. knj. IV., sv. 1.

⁶ Weitenhiller Friedrich rođ. Völkenmarkt — + 28. IV 1772. Ljubljana.

⁷ Acta Buccarana, Staklana u Ponte Sušica. F. 17, 53, Državni arhiv, Zagreb.

⁸ Ibidem.

Gotove proizvode je Holub, a nakon njegove smrti njegova žena i ostali nasljednici prodavao u Egipat, Španiju, Apeninski poluotok i Francusku. Hrvatska je kao i ranijih decenija slab kupac, zbog toga što plemstvo većinom kupuje češko i venecijansko staklo, građanstvo je malobrojno, a seljak, nemajući materijalnih mogućnosti, radi pretežno drveno suđe, koje je bilo trajnije i daleko jevtinije od staklenog. Staklana u Sušici, kao i ranije osnovana staklana u Crnome Lugu — „Perlasdorf“⁹ svojom proizvodnjom ni u kom slučaju nisu mogle konkurirati venecijanskoj, a ni češkoj staklarskoj proizvodnji, no usprkos tome su prodrle na inozemna tržišta, pa je afirmacija naše staklarske proizvodnje bila također dokazom novog privrednog gibanja u Hrvatskoj u XVIII stoljeću.

2. Postanak staklane u Leskovcu nedaleko Varaždinskih Toplica

Treća staklana osnovana je u Hrvatskoj krajem XVIII stoljeća^{9a}, iznad sela Leskovca na posjedu zagrebačkog kaptola — Varaždinske Toplice. Varaždinske Toplice kao posjed brojile su nekoć preko 30 što većih i manjih imanja, kaptol ih je dobio kao dar u vrijeme banovanja Aleksija početkom XII stoljeća¹⁰.

U daljnjim stoljećima gubi zagrebački kaptol povremeno Varaždinske Toplice, zadržavši ga, međutim, kao stalno vlasništvo od XVI, pa sve do početka XX stoljeća. S obzirom na to što su to bili brojni i razmjerno veliki zemljišni posjedi, bilo je jasno: „... da te sve zemlje kaptol zagrebački obraditi nije bio kadar, premda je imao kako i sve feudalne države u Evropi dovoljan broj kmetah. Da se indi zemlja obdjela, prinuđen bi kaptol ona imajuća, koja sam nije bio voljan težati, ili iznajmiti za novac, ili komu radi osobitih zaslugah stečenih za kaptol, ustupiti na doživotno uživanje...“¹¹.

Tako je zagrebački kaptol dao godine 1781. u zakup i dio posjeda iznad sela Leskovca, udaljenog svega nekoliko kilometara od Varaždinskih Toplica. Taj dio je zakupio staklarski majstor Michael Hauer iz Weissenbacha u Gornjoj Austriji, namjeravajući usred bogate šume osnovati staklanu. Hauer je sa kaptolom sklopio ugovor mjeseca maja

⁹ Nadimak „Perlasdorff“ je staklana dobila od vlasniku markizu Perlasu de Rialp.

^{9a} Osim staklane u Varaždinskim Toplicama postojala je u Varaždinskoj županiji i staklana ispod gore Macelj nedaleko Trakošćana. Staklana je bila osnovana 1764/5, dok je rad u njoj obustavljen 1773, što saznajemo iz godišnjeg izvještaja varaždinske županije upućenog hrvatskom kraljevskom namjesničkom vijeću u Varaždinu 1783. U izvještaju je rečeno o fabrikama i manufakturama slijedeće: „Quemadmodum Processuales Jud/cx//nobilium nostri in Publico retulerunt ex illis fabricis, et manufacturis, quas in Annuo praeteriti anni representatione nostra Excelso Consilio Regio retuleramus, fabricam Vitriaria Maczelensem in Dominio Trakostijan habitam cessasse, et per Dominum Respectivum sublatam esse; caeterum autem nullam novam fabricam aut manufacturam hoc anno inductam haberi ita ad ipsum ad hoc punctum obsequenter referimus.“

Acta consilij Regij Croatiae 1774, Fasc. CLIV, D. 16, Državni arhiv, Zagreb.

¹⁰ Tkalčić Ivan Krst. Sumporne Toplice kod Varaždina u Hrvatskoj (Varaždinske Toplice), Zagreb 1869. str. 28.

¹¹ Tkalčić Ivan Krst. o. c. str. 79.

godine 1781. na njemačkom jeziku, u kojem je bilo zaključeno: „Anheit zu ende gesetzten dato ist zwischen dem hochwürdigst Löbl(ichen) Agramer Dohm Capitel als der in denen löbl(ichen) Varasdiner und Kreitzer Comitaten habender Töpliczter Herschaft, und denen darzu gehörig(en) unten beschriebenen waldungen, Grund Herrn einers(eits) den den wohlweisen und Ehrenfesten Herrn Iohan Michel Hauer auss ober Österreich als Glass-Fabrique Meister, und Glasmacher und Conventionirten Arendatore anderen Theils folgender bestandes Contract, freiwillich, und unwiderrufflich beschlossenen, und festgesetzt worden, alls nemblich: Erstens: D(a)s Agramer-Dohm Kapitel erlaubt, und lasset zu den obenbenannten Herrn Johann Michel Hauer, in den zu der Herschaft Töplitz gehörig(en) Leszkoveczer Geburg, und Waldung in dem darzu ausgewiesenen bezürg, der in Corpore zwahr 350. Joch alljährlich, aber zum genuss, und Holtz fählen nuhr einen Theill davon in 10. Joch ausmachen soll eine Glass-Fabrique oder Glasshütten aufzurichten, und die so wohl zu der Glass-Fabrique, alls auch zur wohnung deren dahin gehörigen leuten nöthige gebäude aufzubauen und so dan alldorten d(a)s Glass, und zu dieser Fabrique gehörige Materialien zu arbeiten fabritziren, und zu verschlaissen also zwahr, und mit dem beding, d(a)s bis in diesen obenbenannten Leszkoveczer Wald, die itzt errichtende Hauerische Glass-Fabrique stehen und dauern soll keine andere Glass-Fabrique oder in denselben Wald, oder auch in der gantzen Töplitzer Herschaft erlaubet werden könne diesem nach 2^{do} wird von den Hochwürdigsten Dohm-Kapitel Alls Grund-Herschaft zur obengesagter aufbauung der Glass-Fabrique, und anderen darzu gehörig gebäuden, bloss d(a)s in obenbenannter Waldung fählende Holtz-Materialien, und d(a)s Eichen Holtz allein zu denen Schwellern, for die Dächer aber, und andere Nothwendigkeiten d(a)s dort in Loco befündliche buchen holtz zu fählen, und zu verbrauchen, oder aber wen brauchbare steine darzu gefunden werden konten, die selbe dort in loci ohne schaden zu graben, und anzuwenden gratis erlaubet, die übrige Materialien aber als ziegel, Kalich etc. wird die Herschaft dem H(err) Arendatori um billigen preiss geben, und darstellen; mithin wen etwen die solchergestalt darstellende Materialien, oder deren preiss dem H(err) Arendatori nicht anständig sein möchten, so ist ihme jederzeit erlaubet folliche Materialien anderswertig nach eigenen belieben zu nemmen; und zu procuriren; in übrig aber 3^{tio} Weder zur fählung, noch herstellung deren Materialien, weder zur aufbauung, oder errichtung der Glasshütten, wie auch deren anderen Gebäuden, will die Herschaft noch an Arbeitern, noch in anderen unkosten oder ausgaben gahr nichts concurriren, ausgenommen hirin fals mochte ein aparte Contract zwischen der Herschaft und den H(err) Arendatore celebriret werden . . .”¹²

Zanimljiva je bila i tačka 4. spomenutog ugovora prema kojoj zagrebački kaptol deklarira da će: „... alle dies aufrichtende Fabrique,

¹² Archivum Capituli Zagrebiac, Acta Capituli Saec. XVIII. Fasc. XLV, anno 1785 Nro. 6 Vitriariae Fabricae in Dominio Toplika intuitu Acta cum Michaelae Hauer-Ioanne Schrauner item cum Iudaeis Israele Schabsel, Hirschl et Abele Löblich ab Anno 1783—1785. Državni arhiv, Zagreb.

und übrige herstellende gebäude den H(err) Arandatori, und seinen Nachkömmling, wass nammens sie sein mögen, eigenthumlich, und auf allerzeit zugehören sollen, welche doch H(err) Arendator, oder seine Nachkömmlinge nicht anderst als mit vorwissen, und expressen schriftlichen Consens des Hochwürdigst-löbl(ichen) Kapitels, unterstrafft der Confiscation, und Nullitatis des Contracts, wie auch nicht an andere, dan an solliche, die die besagte Fabrique verstehen, und fort treiben können, wie auch wollen und nuhr allein Krist-Katholischer Religion verkaufen, cediren oder übertrag(en) können nie aber die Herschaft damit oneriren, dan die Herschaft will sich in Kraft dieses Contracts ausgenommen(m)en expresse haben, d(a)s sie etwa die obengesagte Fabrique, oder andern gebäude was im(m)er in einer zukunfft oder auszulesen, oder aber in was im(m)er for einen Comput anzunehmen schuldig, oder verbunden were."¹³ Klauzula, koja je bila stavljena s obzirom na katoličku vjeru, samo je bila vjeran odraz tadanjih netolerantnih prilika, koje je onda ponešto uredio Josip II svojim ediktom o vjerskoj toleranciji izdanim mjeseca oktobra godine 1781.

Tačkom 8. se Hauer obavezuje da će za rad u staklani: "... zu beyhulffen dieser Fabrique meistens böhmen herholen wolte..."¹⁴, pa što znači da su i u staklani Leskovac radili češki staklarski majstori, kao i u ranije spomenutim gorsko-kotarskim staklanama. Hauer se obavezao da će sve živežne namirnice nabavljati s kaptolskog posjeda, i da će ukoliko on ili njegovi nasljednici napuste iz bilo kog razloga staklanu, sav pokretni i nepokretni zatečeni imetak pripasti zagrebačkom kaptolu.

Ugovor je bio potpisan u Zagrebu 26. V. 1781, potpisnici su bili Michael Hauer, staklarski majstor, i Matija Petrović u ime zagrebačkog kaptola. Već iste godine mjeseca oktobra posuđuje Hauer od kaptola svotu od 600 forinti, prema tome je prvih mjeseci nakon što je staklana proradila zapao u financijske teškoće, koje će ga onda neprekidno pratiti sve do kraja zakupa, tj. do početka godine 1783.

U staklani mu je u poslu pomagao njegov šogor imenom Schreiner, po struci također staklarski majstor, osim toga su radili i naučnici, i pepeljari, koji su palili pepeljiku, potrebitu kod izrade stakla. Hauer nastavlja s posuđivanjem novca, te postaje sve veći kaptolski dužnik, tokom godine 1782. dugovi postaju sve veći, pa Hauer zbog toga napušta staklanu, i krišom bježi preko Varaždina u Peštu, i kući u Weisenbach. Staklanu i šogora je prepustio njihovom kobnom udesu, usput se od šogora oprostio pismom u kome mu uz ostalo kaže i ovo: "... Was Solte ich und was kan ich Ihnen Schreiben. . . da ich von Warasdin Weg gehen mus ohne dehm, da ich nicht weis, wie mein Werk (an welches ich so Ville mühe angewendt) stehet, und was vor traurige umstände ich meine Mutter¹⁵ und villeicht auch Ihnen Liebster Schwager . . . in Schand und Noth Stirze . . . ich wahr über 14 tag in Agram

¹³ Archivum Capituli Zagrabiae. Acta Capituli. Saec. XVIII. Fasc. XLV. anno 1785. Nro. 6. Državni arhiv Zagreb.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Hauerova mati je živjela u Varaždinu.

und habe kein geld nichts einbringen können ... nichts mehr zu thun, als das ich Ihnen Lieber Schwager um die freundschaft Ersuche und bitte, das Sie Sich indessen um das Werk annehmen und Solches nach ihren guttachten Betreiben, villeicht Sind Sie glicklicher ..."¹⁶

Iz daljnjeg teksta ovoga pisma saznajemo da je Hauer gotove staklene proizvode prodavao u Zagreb i Čakovec, i to pretežno obične staklene čaše.

Iz Varaždina je Hauer otišao u Peštu, odakle se zdvojnim pismom javlja majci 17. aprila 1783. U pismu kaže i ovo: „... Solte es aber geschehen das das Werk¹⁷ nicht weitter betriben kan werden, So gehen sie Selbste(n)zum Capitul auf agram, das Sie das Werk doch aber um einen Ehrlichen preis ablesen, und mir auch gleich zu Schreiben, damit dises geld was ich bekom(m)e nicht auch zu grund gehet, ich bin Schon über 8 tag hier in Ofen ..."¹⁸

Iz Pešte odlazi u Linz, odanle u Weissenbach, svoje rodno mjesto, odakle ponovo piše majci mjeseca juna 1783: „... Dero zweymaliges Schreiben habe erhalten, und Ersehe das es nicht nur allein der hütten Sondern auch mit Ihnen Sehr übel Stehet, der Schreiner¹⁹ Schreibe mir, das die arbeith recht gut von Stadten gehet, auch das die H(er)schaft mit allen doch gegen parrer bezalung behüfflich Seye, doch Sezet er bey, das ich das Euserste thun Solte um nur baldigs hinein zu kom(m)en, dan wen ich nicht bald kom(m)en werde, So wird es bald gar werden, zudeme er nichts als Schulden zu bezallen hat, und kein geld übrig auf Materiallien nach zu schaffen und Er nepst anderen weg ziehen missen, über dises habe ich ihme geantwortt, das ich mich nicht nur allein Vermög einer Verichtung des Erbtheils, Sondern auch Vermög meiner beständigen Unbässlichkeit hier noch einige zeith aufhalten mus, So Solte er indessen wen er nicht im Stande ist die hütten auf meinen Nam(m)en zu treiben, mit der Mutter auf den Verkauf anfragen und zu arbeithen, nun weis ich aber nichts was geschehen wird, mir Wehie es Lieb wen ich dise grosse Reis Kosten ersparren konthe, und ich gedenke auh, das es Sein kan, dirweillen Sie mir geschriben, das Sich Kauffer hervor gethan haben²⁰ ohne hin ist alles beschriben was die gebäude gekostet und was ausgegangen ist, und alles von den Ihrigen verwendet worden ..."²¹

To je bilo posljednje Hauerovo pismo, pa je njegov poslovni drug i šogor Scheiner izvjestio krajem mjeseca juna 1783. zagrebački kaptol da je on ostao bez novčanih sredstava, te da ne može više plaćati ni

¹⁶ Archivum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli, Saec. XVIII., Fasc. XLV. anno 1785, Nro. 6, Državni arhiv, Zagreb.

¹⁷ Mislj staklanu Leskovac.

¹⁸ Archivum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli, Saec. XVIII., Fasc. XLV. anno 1785, Nro. 6, Državni arhiv Zagreb.

¹⁹ Odnosi se na Hauerovog šogora.

²⁰ Prvi zainteresenti su bili Židovi iz Velike Kanjiže, otac i sin Schabsel i staklarski majstor Abele Löblitz.

²¹ Archivum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli, Saec. XVIII., Fasc. XLV. anno 1785, Nro. 6, Državni arhiv Zagreb.

pepeljare ni osoblje namješteno u staklani. Rezultat toga pisma je bila likvidacija staklane i ukupnog pokretnog i nepokretnog imetka Michaela Hauera. Likvidacija je obavljena 18. IV. 1784. Iz sačuvanih popisa doznajemo da je staklana radila s 5 peći, osim zgrade u kojoj je bila smještena sama staklana postojale su i stambene zgrade, zasebna pekarska peć, i staja za 8 konja. Ukupna vrijednost je prema procjeni iznosila 283 forinti. Istoga dana je napravljen i popis preostalih staklenih predmeta, bjelutka-finijeg i prostijeg i pepeljike, procjenjena svota za sav taj materijal iznosila je nešto više od 300 forinti, dok su pokućstvo i odjeća procjenjeni na 285 forinti, pa je sveukupna svota iznosila nešto više od 600 forinti²².

S aktom procjene je bila dovršena prva osnivačka faza staklane u Leskovcu, drugi njeni zakupnici „Schabsel i Co.“ su posao nastavili s promjenljivom srećom, pa je i njihov zakup bio kratkotrajan.

3. „Schabsel i Co.“ kao zakupnici Leskovca

Od dana likvidacije nije prošlo ni mjesec dana, pa je zagrebački kaptol, iskoristivši tolerantne odluke جوزefinskog vjerskog edikta, stupio u pregovore sa Židovima iz Velike Kanjiže ocem i sinom Schabselom i staklarskim majstorom Löblitzem, zbog novog zakupa staklane u Leskovcu.

Nakon što su preliminarni pregovori bili riješeni na obostrano zadovoljstvo, sklopljen je ugovor na latinskome jeziku²³ u kome je uz ostalo bilo ustanovljeno i ovo: „Hodie utpote Anno et die infrascriptis initus est Contractus Arendaticus inter Dominum Canonicum Cath(edralis) Eccl(es)iae Zagr(abiensi) Andream Ferk tanquam praefectum incliti Domini Toplicensis pro parte V(ice) Capituli Zagr(abiense) et D(omini) D(omini) Sabsal Izrael Hürschel, Abelemq(ue) Löblitz; in Inclito Dominio Ludovici Comitiss à Battyán Canisa dicto actu degentes tanquam Vitriariae in Leszkovecz erectae Arendatores sub conditionibus sequentibus) 1^o Mox nominati D(omini) D(omini) Arendatores obligant se Vitriariam Fabricam ad Annos decem ita assumere, ut stipulatae Arendae depensio mox, ac 1^{ma} Fornax accensa fuerit initium obligaminis habeat. 2^{do} Arendatores, pro Usu, et Utilitate Sijlvae territoriali, ac Fundi Jure quottanis fl(orens) 400 indispensabiliter praesumerare sint obstricti, Poenam, Caeteroquin in Casum Neglectiae, Executionis, in quibuscunq(ue), et ubicunq(ue) existentibus Bonis pro parte Domini instituentiae, ad excontentationem procurandam, incursuri, 3^{io} Usus autem Sijlvae ita intelligendus est ut omnis quercina arbor intacta (fensq(ue) glandinationis ipsi Dominio reservatu(m) maneat. Lignorum quorumcunq(ue)

²² Ibidem.

²³ Prema tački 1. جوزefinske uredbe od 31. III 1783. izdanoj u Požunu, svi su ugovori, i sva ostala dokumenta čiji su sastavljači bili Židovi, morali biti napisani na mađarskom, njemačkom ili latinskom jeziku. v. Bergl Joseph. Geschichte der ungarischen Juden. Nach den besten Quellen bearbeitet. Leipzig 1879 str. 76.

avectio Cinerum Clavelatorum exustio u(t) alia nisi quam ipsa Leszkovi-
censis Vitriariae necessitas exposcet, sub poena legali interdicet(ur). Pro
cujus rei majori Certioriq(ue) effectu, atq(ue) ipsor(um) Contrahentium
constanti tranquillitate non minus, ac obsequio, Regiis de debito, ac
Convenienti Sijlvar(um) usu em(m)annatis ordinationib(us) p(rea)stando,
ut Arbor(um) Desectio Regularis evadat Dominium onus Lignor(um) in
Orgiis 5 pedum Longitudinis de medio anno in antecessum per pro-
prios Laboratores praeparari facere, in se assumit a F(lorenos) 25 1/2
per Arrendatores Singulam orgiam solvendam. 4^o D(omini) D(omini)
Arrendatores ement omnia in p(rae)sens existentia aerificia cum ipsis
Portis Terreis f(lorenorum) 600. quae omnia ijsde(m) Arrendatorib(us)
pro semper, atq(ue) Haereditarie possidenda ita tradent(ur), ut aedem
vendere, donare, aut alio transferre, Liberum relinquatur: Sine scitu
nihilominus Dominij haec ipsa aedificia dum nec vendi, nec abalienari
poterunt post Lapsu Decemnatís Arrendae saepe fatum Dominium onus
redimendor(um) aedificior(um) neufiquam manebit. 5^o Per Decursum
decem Annor(um) obligant se D(omini) D(omini) Arrendatores 200
Urnas detracti Boni Vini, per Dominum ad ipsam Vitream depositas
est 2 f(lorenos) 18 parata peccunia emene vinum isthoc pro suor(um)
Hominu(m), atq(ue) eo Commeuntiu(m) comodo praetio arbitrario(nus-
piam tu(m) minori quam quo ipsum Dominium educitabit educilare po-
terunt Macelli usus u(t) alter, quam qui eor(um) sufficiat indigentiae
conceditur. Omnia datur, et singula Regalia, dacra, sarta, tecta(ue)
ipsi Dominio Constanter Servant(ur). Si D(omini) D(omini) Arrendatores
Cremotum Cujuscumque Speciei Necessariu(m) habuerint, illud Condi-
tionib(us)jam omissis urnasim, aut in minori quantitate a fl(oreno) 10 a
Dominio habebunt²⁴.

Kaptol je sklopivši taj ugovor omogućio novim zakupcima uz
dosta povoljne uslove iskorištavanje šumskog posjeda, što je za napre-
dak i rad staklane bilo od velike važnosti, s obzirom na to što su peći
ložili drvom, a trebalo je i većih količina drva za pravljenje pepeljike.
Ugovor se sastojao iz 11 fačaka, izdan je bio u dva primjerka u Varaž-
dinskim Toplicama 2. V. 1784.

Da su upravo Židovi iz Velike Kanjiže zakupili staklanu u Leskovcu
shvatljivo je zbog toga što je u nedalekom Varaždinu već od 80-tih
godina XVIII stoljeća postojala židovska općina, najstarija u Hrvatskoj²⁵.

Između malobrojnih tadanjih varaždinskih Židova, koji su bili ve-
ćinom iz Ugarske, i onih u Velikoj Kanjiži su postojale veze, pretežno
trgovačke naravi.

Mjeseca juna 1784. su novi zakupci kupili materijal za pravljenje
stakla iz mase koja je preostala povodom likvidacije Hauerove staklane.
Pripremni rad za nastavak u staklani je trajao godinu dana, pa je tek
početkom jula 1785. bila zapaljena prva peć. 29. VI. 1785. bio je između

²⁴ Archivum Capituli Zagrabiae. Acta Capituli Saec. XVIII. Fasc. XLV. anno
1785. Nro. 6. Državni arhiv Zagreb.

²⁵ Schwarz Gavro, Prilozi k povijesti Židova u Hrvatskoj u XVIII stoljeću, Vjest-
nik kr. hrv. slav.—dalm. zem. ark. III./1901. str. 185.

kaptola i „Schabsela i Co.“ sklopljen vrlo precizno formuliran ugovor, čije tačke su se pretežno odnosile na korištenje šumskog posjeda; prema tački 8. spomenutog ugovora zakupnici su smjeli: „... in her-schaftlichen Waldungen, so weit als die Glas Fabrick bedirftiget, erfordert so wohl als Brennholz, als auch zum Bedaschen und nöthig(en) Bauholz, jedoch das letzte mit Anmeldung bey der Herschafft frey haben.“²⁶

Ugovor je bio napravljen u Varaždinu, potpisnici su bili Antun Tunković prefekt u Varaždinskim Toplicama i Schabsel Israel, Hirschl Schabsel i Abel Löblitz.

Posao je prvih mjeseci dosta dobro napredovao, izrađeno staklo, ponajviše obične čaše, prodavali su vlasnici u obližnja mjesta, kao i raniji zakupnik Hauer, a namjeravali su prodavati i u obližnju Ugarsku, što im je slabo uspjevalo s obzirom na to što je upravo u XVIII stoljeću tamošnja staklarska proizvodnja bila u punome cvatu²⁷. Međutim mjeseca septembra 1785. izbija već prvi konflikt, i to između staklarskog majstora Franje Gaissa i Löblitza, poslovnog prijatelja Schabselovog, koji je u njegovo ime i kao stručnjak i financijski bio angažovan u poslu.

O sporu izvještava Löblitz prefekta Varaždinskih Toplica ovim riječima: „Ich Endes untergefertigter bekenne ich himmit, das nachdeme der Francz Gaisz, der beij mir in der Glas-Hütten in Dienst gestanden, mit mir wegen verschiedenen Sachen sich entzweijet, nur den Dienst aufgesaget, und ich seine Dienst-Aufsagung angenom(m)en habe. Die Hiesige Gnädige Herschafft von Toplik gebetten habe, das der obbesagten Franz Gaisz so lang bis mir die Rechnung wegen den Dienst den er bis jezt gethan, welchen längstens bis 23^{en} 7^{ber}28 des lauffenden Jahres vorzunehmen mich verheisse, mir Schutz, und Assistenz zu geben geruhen möge, damit der obbenante Franz Gaisz mir, oder der Fabrik keinen Schaden zufuge. Den 18^{en} September 1785. Leszkoviczer Glashütten aufgezeichnet. Abel Lobliz Glass M(eister).“²⁹

Pofeškoće u staklani su rasle iz dana u dan, i u pogledu materijala, kao i dobave drva, troškovi su bili sve veći, a zarade gotovo nikakove. Zbog svih tih neugodnosti odluče „Schabsel i Co.“ raskinuti ranije ugovore, te u tome smislu upućuju 4.XII. 1786 dopis kanoniku i prefektu Varaždinskih Toplica Antunu Tunkoviću. U pismu navode sve teškoće i kažu: „Hoch Würdiger Herr Cannonic(us) und Praefectus! Die gröste noth erfordert, welche nicht mehr zu ertrag ist Einem Hohen Capitul

²⁶ Archivum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli, Saec. XVIII. Fasc. XLV. anno 1785. Nro. 6. Državni arhiv Zagreb.

²⁷ O mađarskoj staklarskoj proizvodnji postoji obilna literatura. Skrećemo pažnju na članak: Borsos Bele, A magyar üveg müvésseg fénykora. Műveszet-Története Ertesítő. Budapest, 1953. Szám. 1—2 str. 46—68. Na članak me je upozorio naučni suradnik Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu dr. Ivan Bach, prevevši mi osim toga važnije partije. Na ukazanoj mi pomoći izričem mu s ovoga mjesta veliku hvalu.

²⁸ Mjesec septembar.

²⁹ Archivum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli, Saec. XVIII, Fasc. XLV, anno 1785. Nro. 6. Državni arhiv Zagreb.

der Topliczer Herrschafts Herrn Praefect vorzustellen: dass wir beij der Leskowzer glas Hütten nicht weiter die Arenda behalten können als bis 1^{en} Januarij 1786. In Massen will uns schon mit diesen mahl dreij mal der Contract seithin Einer Hocher Herrschaft ist nicht zu gehalten worden als 1^o Ist uns Arendaform in Contract sub §^o 1^o Begrifen d(a)s Klaffer Holtz muss in Jedes Hand 5 schuh Lang sein, wir aber Empfangen solche schaidter mit 3 1/2 und auch mit 3 schuh lang. 2^o Ist uns durch Contract mässig freij das Holtz was mir zu unser Fabrique gebrauchen mochten, als zum Kallich brennen, solches auch uns, verbietet über den §phum 8^o uomir doch die Steiner schon erkauf haben, und zu der Fabriq(ue) haben führen lassen, uns darüber grosser schaden ist zu gefüget worden. 3^o Die Forderung wass die Herrschaft an uns Macht wegen dem Stefanitsch seiner Specification Lauth & pho 11^o mit Summa 367 f(lorenos) 10 xr(uciferos) von der Verlassenschaft von Hauer wie solches einmahlen vor Liquidum über nohmen haben, die weill schlechte und gar nicht Brauchbare sachen gewesen ist, unter welcher Specification sich auch befunden haben 170 Klaffer Holtz, wo von mir eine kleine Probe gemacht Cir(ca) 10 Klaffer wir zur fabriq(ue) führen gelassen, aber wegen Verfaulung und kurtze schaidter auch Baizel, welche zum gebrauch nicht genissen haben können, solches wir in Waldt haben stehen gelassen, an jetzo solches unbrauchbares holtz ist zu sam(m)en geklaubet worden, und unter endern Herrschafftlichen Klaffer Holtz ist vernichtet worden. 4^o Die Herrschaft hat uns vorgestellt ihr als wir den Contract eingewilliget, d(a)ss dazu mall schon fertiges gehacktes Holtz in wald stehen hat 1600 Klaffer, und bis 1^{en} Ianuar(ii) 786 unss zu der Hütten 1220 Klaffer zu stellen verheissen hat, aber hat d(a)s Versprechen nicht eingetrofen. Wass wir bisshero übernommen haben ist das Mehreste grin und frisch gehacktes mit alten faullen Verlasse neu hauerischen Holtz vermischt, auch wie schon gemeldt mit kurtzen schaidter, wodurch wir zu bettler müsten gemacht werdt. So dann folget unser fuss fallendes Bitten, (d(a)s Eier Hoche Herrschaft das Werckh mit d(e)r zu findlichkeit durch gerichtliche Schätzung übernehmen Mächte, und selbsten die Administration zu verrichten bellieben solle; die weil die glas gesollen noch am Kies in Sum(m)a geld schuldig sind aschen Brenner auch aschen ligen haben, und mit aussidung zu zahlen fähig seind so Mit ihrer Hand arbeith ab zu zahlen ehrbietig seind, da auch von allen Materialien ein Vorrath ist; was aber eine gerichtliche Schätzung in Geld mehreres austragen wird, als was mir an der Herrschaft nach gehaltenen Comput schuldig seind werden, das übrige an muss mit Baaren zu bezahlen geruhen. Worüber ein gnädiges Schriftliches decret unterthänigst auss bitten, damit uns zu richten wissen. in Widrigen Fall aber, unsere Vorstellung Beij höherer Behörde einzugeben gezwungen sein, vorbehaltendt unsere Kosten, und erlitte- nen, und zufallenden Schaden. Nebst unterthänigsten gebitt in aller Hochachtung verbleiben. Einen Hochwürdigen Canncnico und Praefecti

Gross-Canischa den 4^{ten} 10^{br} 1785. Ergebeneste Schabsel Israel et Compagni."³⁰

Prema dopisu, koji je bio napisan u dosta oštrom tonu, slijedi da je najviše ometao rad u staklani nepravilan stav kaptola u pogledu davanja drvene građe, pa su i zbog toga „Schabsel i Co“ raskinuli ugovor. Spor između zagrebačkog kaptola i „Schabsela i Co.“ došao je u svoju završnu fazu početkom januara 1786, tada su naime „kompanjoni“ preko noći pobjegli odneviši sa sobom iz staklane dovršene predmete i nešto materijala. O bijegu izvještava Josip Popović, namještenik zagrebačkog kaptola, prefekta Antona Tunkovića ovim riječima: „Spectabilis et Perillustris D(omi)ne Comes Curialis D(omi)ne mihi gratiosissime! Educillator Leszkovczensis, et Iudex Pagensis Georgius Szlatki modo hora media fertia pomeridiana mihi nunciavit, quod hodie vecturae quinq(ue) pro amovendis ex Fabrica vitrea Leszkovczensi omnibus rebus per Iudeos Arendatores dispositae venerint quodve p(rae)missas vecturas ab omni ex p(rae)facta Fabrica amovenda citra scitum Dominij re inhibuerit, iisdemq(ue) ultro invigilari curet, cum autem etiam ego timerem, ne qua fraude Hebrei utant(ur) et Dominium decipere intendant. Hinc servato ad me exmisso Nuncio pro uberiori mea informatione et Dominij securitate a spectabili D(omi)no Comite Curiali et R(everen) d(i)ssimo D(omi)no Praefecto imploro Consiliu(m), ac una humillima expecto medio p(rae)sentium lateris adhuc hodie pro recipiendo Respondo qui in reliquo gratijs et favoribus sum(m)e recomendatus persisto raptim. Spectabilis D(ominae) V(est)rae Humillimus Servus Josephus Popovich Toplika die 17^a Jan(ua)(r)i 1786.”³¹

Prefekt mu nije stigao ni odgovoriti, a Popović već drugim pismom odaslanim dan kasnije tj. 18. I. 1786. javlja nove detalje o odbjeglih Židovima: „Spectabilis et Peri(illus)tris Domine Comes Curialis D(omi)ne mihi gratiosissime! Falacram et receptionem Arendatoru(m) Iudeoru(m) quin spectabili D(ominae) V(est)rae, et R(everen)d(i)ssimo D(omi)no Praefecto ibidem athuc existentibus notam non faciam intermittere huic possum. Hodie mane ad Leszkovecz mihi venienti relatu(m) est quod Judeus claudus Löblitz heri post prandiu(m) Eques varasdino ad fabricam vitri venerit, ubi ad repente currus 4 vitris varijs onneraverit ad valorem f. 400 et ita oneratos p(rae) missos currus Iudbreginu(m) promovit, cui dum sijlvanus D(omi)nalis leszkovczensis iter pracludere voluisset, jam fetus Iudeus eidem sijlvano se opponens in clamavit, quod ille varasdino venerit ubi accepit facultatem omnes res in fabrica vitri accipiendi et amovendi cui credens sijlvanus eundem Iudeu(m) una cum occasionibus abire permisit. Quo intellecto ego veniens ad Fabrica(m) et ibi ad repertos duos Iudeos lanionem et aliquem Iuvenem quam etiam Magistru(m) ipsum inhibui ne quid minimal Iudei inde amovere p(rae)sumant, et audeant, eo usq(ue), quosq(ue) cum D(omi)nio Negotiu(m) non determinaverint, et insuper disposui sex Praedialista pro servandi ibidem vigilia, quia pro hodierna vie disposuerat Iudeus

²⁹ Arch. vum Capituli Zagrabiae, Acta Capituli. Saec. XVIII, Fasc. XLV, anno 1785. Nr. 6. Državni arhiv Zagreb.

³¹ Ibidem.

vecturas 6. quae totum vitru(m) ex fabrica amovissent, Löblitz hac nocte ludbregino per Postam Varasdinu(m) abivit cujus adventu(m) in fabrica omni momento exspectarunt Idem Löblitz heri per Jalsevecz ad fabricam transiens coram Praediali Martino Potos et Iudice Pagensi dixit, non Iudeos Capitulo, veru(m) Capitulum iisdem tribus milibus obligatu(m) esse. Quae dum pro Notitia spectabili D(ominae) V(est) rae et R(everen)d(i)ssimo D(omino) Praefecto perscribo. Una gratijs et favoribus sum(m)e comendatus cum venerationis cultu emerior raptissimo. Spectabilis D(ominae) V(est)rae Toplika die 18^a Ianuar(ii) 1786."³²

Nakon tih izvještaja je na licu mjesta ustanovljen bijeg, i zagrebački kaptol pozove pred svoj sud kao svjedoke staklarskog majstora Gaisa, i neko!icinu stanovnika sela Leskovca i bliže okoline.

Sud je zasjedao u Varaždinskim Toplicama dne 25. I. 1786, te je na njemu ispitivanje svjedoka išlo ovim redom: „Anno 1786 Die 25 Ianuarij in Arce Toplikensi I(ncliti) Co(mi)t(a)tui Varasdinensi ingremiata, et ad V(ice) Capitulum Zagrebiense spectante, erga requisitionem praenominati Capituli per Me Infra Scriptum juxta infrascripta De Eo Utri puncta collecta est Inquisitio Tenoris Sequentis. De Eo Utrum! 1^o Quis? quo fine: et quando Testem ad Fabricam Vitriariam supra Leszkovecz sitam et ad Dominium Toplika spectantem advocaverit? et quamdiu in Eadem Vitraria permanserit? 2^o In Praemissa Vitraria aedificia quis construxerit? 3^o An Testis tunc, dum post fugam Huerianam Eadem Aedificia conscripta, et aestimata fuiscent, eidem conscriptioni, et aestimationi praesens fuerit, si ita 4^o Quomodo? et qua ratione Eadem Aestimatio instituta fuerit? 5^o An Sciat Testis, quando eadem aedificia, una cum Vitriaria certis Iudaeis in usum traditae fuerunt? et qua illa in specie sint? in specifico ennares Testis? 6^o An Sciat Testis toto illi tempore, quo Antelati Iudaei eadem aedificia Usuabant, num Idem Iudaei in aliqua? et in quali parte reparaverint? aut melioraverint? 7^o An Idem Iudaei medio tempore aliqua nova etiam construxerint aedificia? qualia? et qualem usum eorundem habuerint? 8^o Ubi sepe, fati Haebrei seu pro erectione novorum aedificiorum seu vero pro aliorum inhibi habitorum reparatione materialia acceperint? 9^o Sub tempus illud, quo Haebrei in eadem fabrica Vitra conficiebant, an Dominij Officiolatus Eisdem aliqua? in quo, et qualia fecerit impedimenta? 10^o Praerepetiti Iudaei qua Die? et quo Anno Ultimam fornacem exstinxerunt? et an aliquod exinde lucrum? vel vero damnum reportaverint? 11^o An per Dominalem officiolatum sufficiens lignum? et quale subministratum habuerint? 12^o Si scif Testis, fateatur et id, dum pro 17. Ianuarij 1786. termino Dominus Reverendissimus Praefectus Tunkovich Toplika Varasdinum in Praesentiam Domini lud(ex) (Nobi)lium Kijss, volens cum Iudaeis in dissolvendo Arendae contractu amicam facere, et Praetensionum Dominalium computum ducere, ubi Iudaeus Abel Löblitz vocatus fuerit? quidve illa, et sequenti die, sive de nocte, sive vero de die egerit? et disposuerit? Primus in ordine Testis Franciscus Gaisz annorum circiter 44. Romano-Catholicu, Artis Vitrariae Magister sub deposito praevie corporali Iuramento examinatus Ad 1^{um}

³² Ibidem

fatetur, quod Anno 1784 per Iudaeos Sabschel Israel, et Abel Löblitz qua Fabricae Vitriariae supra Leszkovecz sitae, et ad Dominium Toplika spectantis Arendatores e Stijria Loco videlicet Badenstein advocatus die 27. Aprilis ad praenominatam Fabricam Leszkoveczensem fine exercendae Artis Vitriariae, et Magistrum agendi advenerit, inque saepe nominata Fabrica Usque 9^{am} Ianuarij Anni 1786 diem quippe, qua Fabricae continuatio cessavit, et ignis in fornacibus exstinctus est, permanserit. Ad 2^{dum} semet audivisse à suo affine in Fabrica sodalem agente fatetur, quod in Vitriaria actu existentia aedificia, quidam Michael Hauer, prior Arendator construxerit. Ad 3^{tum} et 4^{tum} Nihil. Ad 5^{um} quando Aedificia Eadem cum Vitriaria supranominatis Iudaeis aradita fuerunt praesens fuit, inde scit optime, quod Vitriaria, Domus, quam Iudaei irrestunt, item Alia quam Sodalis nec non stabulum pro Equio, et mola praexistenterint, et praenominatis Iudaeis resignata fuerint. Ad 6^{tum} 7^{mum} 8^{vum} et 9^{num} scit positive, quod saepè nominati arendatores Iudaei toto tempore quo sibi cessa aedificia Usuabant, nihil reparaverint aliud quam Vitriariae tectum perpluum centum asseribus pineis grossalibus Varasdini empti plicuerint, et trium cubiculorum substrata ex asseribus pineis Varasdino pro f(lore)nis 13. advectis, et in Domo sodalum faenestris novas fecerint, pro devocatione vero asserum fl(orenum) 3 numeraverint. Item Macellum ex roboribus Dominalibus per Drenovczenses, et caput molare noviter roboribus è Sijlva Dominali acceptis erigi curaverint, quibus adhuc pro labore macelli fl(orenum) 7. tenentur, ac in Mola lignorum frusta quatuor confusoria ex ligno Dominali, proprio verò ferro obducta permutaverint, in reliquo nulla(m) penitus meliorationem, aut novorum Aedificiorum erectionem fecerint; sed nec Officiolatus Dominalis in confectione Vitrorum, aut exustione Materiae aliquod impedimentum iisdem posuerit. Ad 10^{mum} scit, quod 9^{na} labentis fornacem Ultimo extinxerit et quod è praememorata fabrica Octo circiter millia titulo lucri facile percipere potuerint, nullum vero Damnum reportaverint. Ad 11^{mum} fatetur quod Officiolatus Dominalis sufficientia ligna pro continuatione fabricae subministraverit, Omniaque subministrata ex parte Dominij Optima fuerint? exceptis Octuaginta Orgijs Ultimo supeditatis, quae aequè alium non habuerunt defectum, quam quod recentia fuerint. Ad 12^{mum} fassus est, quod die 17. Ianuarij Occasione ea, dum Reverendissimus D(omi)nus Praefectus, cum Domino Comite Curiali Varasdinum in Praesentiam Domini Iud(ex)(Nobi)lium Antonij Kijss in merito dissolvendi contractus, et in eundi Praetensionum Dominalium computus discessisset, Iudaeus Abel Löblicz ad Fabricam sumo mane veniens, currus quatuor Ludbregino successive advenientes, Vitris oneraverit, et cum iisdem currubus Ludbreginum abiverit, ibidemque Vitra ceposuerit. Ac primo tertia Die redierit. De reliquo nihil scit. Praemissorum vero sciti rationem assignat, quod qua Magister in praenominata Fabrica existens omnia respective oculis suis viderit, respective sub tempus Magisterij sui observaverit."³³

³³ Ibidem.

Gaiss je jasno iskazao u prilog zagrebačkom kaptolu, no ipak nije mogao prešutjeti da su dobivena drva bila neodležana i potpuno svježā, smatrajući doduše to jednim sasma malim propustom. U pogledu velikih zarada je, vjerujemo, pretjerao, jer ako bi posao donosio tolike koristi, onda ga sigurno „Schabsel i Co.“ ne bi napustili.

Nakon Gaissa su redom nastupili Juraj Slatki, Marko Parabić, Jakob Huzjak, Josip Novačić i Martin Dvorski, sve stanovnici Leskovca i bliže okolice pa su kao takovi bili i podložnici zargebačkog kaptola. Njihovi iskazi su se gotovo u potpunosti slagali s iskazom Gaissovim, osim što poneki na pojedina pitanja, kao ni Gaiss, uopće nisu odgovarali, jer im stvar nije bila poznata.

Kao posljednji svjedok je nastupio Mirko Grdenić: „... Dominus Emericus Gerdenich Emeritus Domini Toplika Provisor, annorum circiter 38. Romano-Catholicus sub deposito praevis corporali Iuramento examinatus. Ad 11^m³⁴ Fatetur, quod ligna pro Confectione Vitrorum, et elaboratione Materiae Iudaeis sufficientia subministrata fuerint; in quantum autem in 80. Orgijs recentia, et non sicca iisdem praestita essent, id inde factum est, quoniam Abel Löblitz, et Filius Israelis Sabslin Testem qua eorum Provisorem iteratis vicibus requisivissent, ut ligna recentia pro usu Fabricae, ut cum Siccis comicere possint, convehi curet, ideo Testis eorundem requisitioni defferendo, relictis siccis lignis in suis Orgijs, Orgias 80. recentum lignorum ad Fabricam devehi fecit.”³⁵

Znači da je kaptol stvarno poslao jednu stanovitu količinu drva, koja je bila neupotrebljiva, pa su se prema tome „Schabsel i Co.“ s pravom tužili na postupak.

Suđenju je prisustvovao i sudac križevačke županije Antun Berke, zbog toga što je posjed Varaždinske Toplice djelomično, osim pod varaždinsku, potpadao i pod križevačku županiju.

Definitivno su sve obaveze bile raskinute 8. II. 1786, što nam posvjedočuje slijedeći spis: „Anno 1786 d(en) 8 Februarij Ist zwischen uns untergefertig(en), vermög der errichtet(en) in Leszkovacz Töplitzer Herrschaft gelegen(e) Glassfabrique folgender güthiger Vergleich getroffen worden: nemlich dass wir untergeschriebene geweste arrendatores Erstlich den geschlossene(n) zwischen uns und Domhern Anton Tonkovics d(en) 29 Junij 1785 Contract, gänzlich Cassiren wideruffen, und für nichts gültig erklären. 2^o übergeb(en) wir arrendatores, der Herrschaft Töplitz, alle und jede Gebäude, die an jetzo bey der bemeldten Fabrique existiren und sich befinden samt den(en) Meliorationen, 4 Eiserne Thörne, und gefällte(s) gantzlichen Holtz, gegen erlegung 225 gulden, welche wir von den Herrschaftlich beamten Ioseph Popovich, baar und richtig empfang(en) haben. 3^o entsagen wir allen forderung(en), und wes immer nahmens seyn sollend(e) praetensionen, die wir an die berührte Herrschaft haben, oder haben könnnten, wie auch

³⁴ 11. pitanje se odnosilo na količine drva koje je kaptol morao obavezno davati zakupnicima staklane Leskovac.

³⁵ Archivum Capituli Zagrabiae. Acta Capituli Saec. XVIII. Fasc. XLV. anno 1785. Nro. 6. Državni arhiv Zagreb.

des fals errichtete Schriften für nichts gultig erklären. Ich aber untergefertigte bevollmachtige de(s) löblich(en) Agramer Capitels bey übernehmung der beverbemeldt(en) gebäude, cassire und kraftlos erklären, d(es) schon oben berührte(n) und d(en) 29 lunij geschlossene(n) Contract, wie auch allen übrigen pretensionen, schuld(en) und restirende geld Summen, so bey der Herrschaft bis hero gewesen, was nahmens sie seyn möchten, gleicher massen entsage, und die benante arrendatur für nichts schuldig erklären und frey spreche. Geschehen und undwiderflich bestätigt Töplitz anno et die ut sup(ra)³⁶.

Potpisani su bili Andrija Ferk u ime zagrebačkog kaptola i Schabsel Israel i Hirschl i Abele Löblitz.

Nakon toga vremena je, čini se, rad u staklani obustavljen, novi, za sada nepoznati vlasnici se tek javljaju u suvremenim štampanim izvorima početkom XIX stoljeća³⁷.

Svakako je udio ugarskih Židova na podizanju privrede u tada zaostaljoj Hrvatskoj zanimljiva pojava. „Schabsel i Co.“ su bili pioniri, inicirajući židovskom kapitalu put, koji će u XIX i prvih decenija XX st. odigrati značajnu i do danas još nedovoljno ispitanu ulogu u razvoju privrede ne samo Hrvatske nego čitavog jugoslovenskog teritorija.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Iz sačuvanih spisa posjeda „Varaždinske Toplice“ koji se nalaze u kaptolskom arhivu u Zagrebu nije bilo moguće ustanoviti dalji rad u staklani. Spise mi je dao na uvid kustos arhive gospodin dr Josip Butorac, na čemu mu mnogo zahvaljujem. Jedine za sada poznate suvremene štampane podatke o poslovanju staklane u Varaždinskim Toplicama početkom XIX stoljeća nalazimo u ovim djelima: Demian, I.A. Statistische Darstellung des Königreichs Ungarn und der darzu gehoerigen Laender Wien, 1806 T. II., str. 213; Magda Paulus, Neueste statistische-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militärgrenze, Leipzig, 1835, zweite Ausgabe, S. 483; Fray Franz B. Allgemeines Handlungs-Gremial Almanach für den österreichischen Kaiserstaat, Wien, Jahrgang 1836, str. 633.